
Realita a sny mírového procesu na Blízkém východě

Petr Kašička

V následující stati se budeme věnovat moderním arabsko-izraelským dějinám s důrazem na jejich významnou součást, a to palestínsko-židovskou otázku. Po celá desetiletí přitahoval Blízký východ pozornost světové veřejnosti a politiků, coby sud se střílným prachem, kolem něhož si hrají malé děti se zápalkami. Důkazem toho, že toto přirovnání není v žádném případě nadsazené, je pět velkých válečných konfliktů od konce druhé světové války. Složitosti celého případu neubírá ani silná vazba a provázanost současných vztahů s dávnou minulostí, sahající až daleko před náš letopočet. Je potřeba si uvědomit některé důležité momenty, které zásadním způsobem zasáhly do utváření jejich vzájemných vztahů, a proto si některé z nich, byť jen ve zkratce, připomeneme.¹

Náš příběh začíná přibližně kolem roku 1200 př. n. l., kdy se na území dnešní Palestiny² dostaly z jihu a východu kočovné semitské kmeny Hebrejců. Jiný semitský kmen Nabatejců (předchůdci dnešních Arabů) měl v té době své pastviny převážně v severní části Arabského poloostrova. Relativně uspokojivý rozvoj Hebrejců byl poprvé narušen babylonským vpádem (6. století př. n. l.) a o čtyři století později římskou expanzí, která završila babylonskou tragédií, z níž se tehdy Židé už nevzpamatovali.

Římská vláda nad Palestinou znamenala pro Židy ztrátu své „Bohem zaslíbené země“. Židé byli Římem násilně vystěhováni z Palestiny do ostatních částí římského impéria. Mocný Řím však začal od 1. století n. l. ztrácet dynamiku a s narůstajícími problémy ve svých evropských provinciích upadal i jeho vliv na Blízkém východě. Této příležitosti se ve druhé polovině 7. století chopily arabské kmeny,³ sjednocené islámským náboženstvím, a pronikly až do Palestiny. Od té doby až do konce první světové války vládl v Palestině islám.

Důležitý zlom ve vzájemných vztazích mezi Židy a Palestinci nastal až s národním uvědoměním Židů v podobě sionismu⁴ na samém konci 19. století. Vzrůstající nevráživost místních palestínských Arabů a židovských přistěhovalců, kteří sem imigrovali hlavně ve třicátých letech z Evropy,⁵ ještě umocnila britská vláda nad Palestinou po první světové válce. Aškenázové⁶ navíc přinášeli do Palestiny prvek západní kultury, který byl nesourodý s místními tradicemi a zvyky. Roztržky a spory mezi Židy, Araby a britskou mandátní vládou vyústily v krizi, kterou řešilo v roce 1947 na svém třetím zasedání Valné shromáždění Organizace spojených národů (rezoluce č. 181). Z několika návrhů vzešel kompromis, na jehož základě měl vzniknout palestínský stát a židovský stát a oblast Jeruzaléma měla být pod dohledem OSN. Arabskou odpovědí na takovéto uspořádání byla 1. arabsko-izraelská válka (1948–1949). Po ní následovalo období konfliktů, které na obou stranách přinášelo jen bolest, utrpení a beznaděj. Kromě pěti velkých válečných konfliktů proběhlo nespočet teroristických akcí a útoků po celém světě, jejichž obětmi byli ve většině případů civilisté.

Je vůbec možný mír na této horké půdě? Tuto otázku si kladou nejen přední politici světa, ale především tamní obyvatelé, kterých se to bezprostředně týká.

Historický vývoj a cíle Organizace pro osvobození Palestiny

Organizace pro osvobození Palestiny (OOP) byla první a jedinou představitelkou palestínského lidu, která byla oficiálně uznána i mimo arabský svět. Počátek její činnosti spadá do roku 1964. To, že vznikla zrovna v 60. letech, není náhoda. Abychom pochopili skutečně

pohnutky vedoucí k vytvoření samostatné organizace, která by zastupovala všechny Palestince, musíme se vrátit do období těsně po vzniku Státu Izrael, tedy do období 50. let.

Palestinské „ne“ na vznik dvou státních útvarů v Palestině nebylo čistě palestinské. Roztříštěná palestinská politická scéna byla pod silným vlivem sousedních arabských zemí, které k nové hrozbě, tj. ke vzniku dvou nových států, přistupovaly podle svých národních zájmů. Těmi rozhodně nebyla pomoc při vytváření nových potenciálních rivalů v oblasti. Vlastní zájmy jim však nebránily využít palestinský odpor jako nástroj v boji proti Židům.

Důkazem toho, jak málo arabským státům záleželo na palestinských Arabech, je jejich osud po 1. arabsko-izraelské válce. Ti, kteří uprchli z Izraele, se jen těžko začleňovali do národních struktur svých sousedů. Mnoho z utečeneckých táborů vzniklých v té době existuje až do dnešních dnů. Lidé zde žijí v nedůstojných podmínkách a na hranici chudoby už po několik generací, aniž by se cokoli změnilo k lepšímu. Iluze o pomoci od svých arabských bratří (z 50. let) se postupně rozplývala v realitě každodenního života. Utečenci byli jen trpěnou přítěží bez nároku na jakoukoli účast v politickém dění. Jejich naděje na získání občanství, a tedy i na faktické začlenění do sociální struktury té či oné země byla minimální. Tento kruh bídy a beznaděje završovala vysoká nezaměstnanost, podmíněná velkým procentem (přes 50 %) negramotnosti.

Počátkem 60. let se skupina radikálněji smýšlejících Palestinců rozhodla aktivně zapojit do boje za vlastní zájmy a nečekat, až je vyřeší někdo za ně. Tak vznikla v Jeruzalémě na přelomu května a června 1964 Organizace pro osvobození Palestiny. Jejím prvním vůdcem se stal Ahmed Šukeiri, pod jehož vedením byl vytvořen Výkonný výbor a Palestinská národní rada (zastupovala roli legislativního orgánu), v níž byli zastoupeni Palestinci ze Západního břehu, z pásma Gazy, z Jordánska, ze země Perského zálivu atd. Později vznikly další frakce, jako je al-Fatah, PFLP, PFLP-GC, as-Saika, DFLP, PSF,⁷ které se koncem 60. let sdružily pod jednotným velením Organizace pro osvobození Palestiny, jejímž vůdcem se v roce 1969 stal Jasir Arafat.

Organizace pro osvobození Palestiny po celý čas své existence prosazovala myšlenku jednoho státu, kde by vedle sebe žili jak Arabové, tak Židé. V její chartě se proto píše o rozbití či zničení Státu Izrael, ale ani slovo o vyhnaní nebo dokonce vyhlazení Židů. Toto „právo zůstat“ v Izraeli však neměli všichni Židé. Týkalo se jen těch, kteří se do Palestiny přistěhovali před rokem 1947. Koncem 80. let se to týkalo jen asi 2 milionů lidí, což v té době představovalo méně než polovinu veškeré tamější židovské populace.

Dlouhé období hledání vlastní identity bylo nakonec završeno na podzim roku 1988, kdy Jasir Arafat jako prezident nově vzniklého Palestinského státu vystoupil v OSN s projevem, v němž odsoudil terorismus a akty násilí páchané proti Izraeli a uznal jeho právo na vlastní existenci. Pro Organizaci pro osvobození Palestiny začala nová éra boje za vlastní stát. Ne se zbraní v ruce, ale za jednacími stolem. To, jak obtížné to bylo období, si ukážeme dále. Teď se podíváme na první mírovou holubici, která v podobě camp-davidských dohod přinesla první záblesk lepší budoucnosti.

Camp David – záblesk lepší budoucnosti?

Sedmdesátá léta zaznamenala v arabsko-izraelských vztazích několik podstatných změn. Za prvé to byl nový kurz egyptské zahraniční politiky, spojený s nástupem viceprezidenta A. Sadata do prezidentského úřadu po smrti Gamala A. Nasira v roce 1970. Anwar al-Sadat politicky směřoval spíše doprava, což bylo příčinou oslabení dosavadních vazeb s tehdejší SSSR a naopak to výrazně posílilo vazby se Západem (hlavně s USA).

Egyptskou zahraniční politiku dále výrazně ovlivnila 4. arabsko-izraelská válka, zvaná yom kippurská. Byla to již čtvrtá prohraná válka s židovským státem, který – ač tentokrát v roli obránce – dokázal během jediného týdne zvrátit nepříznivý průběh války. Tyto a mnohé další aspekty nakonec vedly egyptského prezidenta k tomu, aby vyzval k vzájemnému usmíření obou národů. Stalo se to naprosto nečekanou a fenomenální událostí, kterou bylo

Sadatovo vystoupení před izraelským parlamentem (Knesetem). Následoval obdobný projev izraelského premiéra M. Begina v egyptské Ismailii. To vše se odehrálo na sklonku roku 1977. Cílem obou projevů bylo poskytnout podnět k tomu, aby obě země změnily úhel pohledu na společné problémy.

Snahy obou politiků by byly pravděpodobně postupně udušeny židovskými nacionalisty a náboženskými a ultrapravicovými stranami, kdyby se iniciativy nechopily Spojené státy, které měly nejen v Izraeli, ale i v Egyptě nezanedbatelný vliv. Na jejich popud se v září 1978 sešli v marylandském Camp Davidu⁸ izraelská, egyptská a americká delegace. V jejich čele stáli izraelský premiér Menachem Begin, egyptský prezident Anwar al-Sadat a americký prezident Jimmy Carter. Po třinácti dnech jednání vznikla dohoda, která později dostala označení camp-davidská. Tato dohoda se skládá ze třech částí a z úvodní preambule.

V preambuli se hovoří hlavně o dodržování mezinárodních smluv (včetně rezolucí OSN č. 242 a 338) a o zachování suverenity, teritoriální integrity a politické nezávislosti každého státu v oblasti. Dále se zde hovoří o možnosti rozličných bezpečnostních opatření, jako je např. vytvoření demilitarizovaných zón, vybudování stanic brzkého (včasného) varování, přítomnost mezinárodních sil, monitoring.

Nejrozsáhlejší je první část, která se věnuje Západnímu břehu a pásmu Gazy, tedy Palestincům. Obě strany vyjadřují přesvědčení o naléhavosti řešení palestinské otázky. Shodují se na nutnosti vypracovat přechodná opatření, jejichž cílem bude úplná palestinská autonomie a stažení izraelské armády z okupovaných území. Při svých dalších jednáních počítali s účastí Jordánska a palestinských Arabů, žijících na území Západního břehu a pásma Gazy. To znamenalo, že dopředu vylučovali participaci tzv. „outsiderů“, neboli exilových Palestinců.⁹ Izraelský slib poskytnout Palestincům autonomii byl však vázán na zachování vnější bezpečnosti a veřejného pořádku. Tato jediná věta umožnila později Izraeli paralyzovat celou tuto část dohody.

Mnohem příznivější byl osud druhé části, která upravovala vzájemné egyptsko-izraelské vztahy. Hned v úvodu se obě strany ujistily, že všechny spory budou v budoucnu urovnávat pouze mírovými prostředky. Dále se dohodly, že do tří měsíců vypracují mírovou smlouvu, která bude vycházet z camp-davidských dohod. Tato mírová smlouva byla – ač s určitým zpožděním – podepsána 26. března 1979 ve Washingtonu. Co tedy přinesla tato mírová smlouva ve skutečnosti? Z pohledu Egypta to bylo především navrácení Sinajského poloostrova, včetně jeho ropných polí, který byl Izraelem okupován od Šestidenní války v roce 1967. Odsun izraelské armády proběhl v letech 1980–1982. Izrael sice na jedné straně ztratil velké území, ropu a mnoho dalších výhod, ale dosáhl něčeho mnohem cennějšího. Dostal záruky od svého největšího a nejlivnějšího souseda, že všechny spory budou nadále řešeny mírovou cestou. Tím se zbavil vojenské hrozby ze západu a mohl se plně soustředit na prioritní oblasti Golanských výšin a jižního Libanonu, kde mu hrozilo bezprostřední nebezpečí ze syrské strany a od Organizace pro osvobození Palestiny.

Ve třetí části byly obsaženy zásady, na jejichž základě měly být vypracovány mírové smlouvy mezi Izraelem na straně jedné a Egyptem, Jordánskem, Sýrií a Libanonem na straně druhé. Ty mj. obsahovaly vytvoření komise na urovnávání finančních nároků, plné uznání, ukončení ekonomického bojkotu, rozvíjení ekonomické spolupráce atd. Do dnešní doby podepsal Izrael mírové smlouvy jen se dvěma z těchto zemí, a to s Egyptskou arabskou republikou (1979) a s Jordánským hášimovským královstvím (1994).

Měli bychom se ještě stručně zmínit o tom, jak na egyptsko-izraelskou smlouvu nahlíželi jejich sousedé. Již 27. března 1979, tedy pouhý jeden den po podepsání smlouvy, byla do Bagdádu svolána schůzka Ligy arabských států,¹⁰ která mj. měla řešit nově vzniklou situaci. Všechny země se vzácně shodly na tom, že je potřeba učinit rázná sankční opatření proti „zrádnému“ Egyptu. Původních návrhů bylo mnoho, včetně teroristických útoků. Nakonec byl Egypt „pouze“ suspendován z Ligy arabských států, jejíž ústředí se proto přesunulo z Káhiry do Tunisu. Kromě toho byl ekonomicky bojkotován (např. vyloučení z organizace OPEC) a byl s ním přerušen diplomatický styk. Nejostřeji proti dohodě vystupovala

Organizace pro osvobození Palestiny, která byla postavena úplně mimo hru a s níž se v žádném dokumentu nepočítalo.¹¹ Egypt se všem těmto represím postavil a neustoupil ani pod nátlakem takových činů, jako byl atentát na prezidenta Sadata v roce 1981.

Odezva 80. let

Po násilné smrti A. Sadata nastoupil do funkce egyptského prezidenta jeho viceprezident Muhammad Husní Mubarak, jenž velmi důrazně zakročil proti extrémnímu islámskému fundamentalismu, který měl na svědomí Sadatovu vraždu. Postupně se mu podařilo prolomit ledy ve vztahu k ostatním arabským zemím, aniž by změnil svou prozápadní orientaci. Protože se koncem 80. let celkově zlepšily arabsko-izraelské vztahy, včetně vztahu Organizace pro osvobození Palestiny k Izraeli, byl Egypt znovu včleněn do Ligy arabských států se všemi důsledky z toho vyplývajícími.

Období po Camp Davidu bylo zvláště traumatické pro Organizaci pro osvobození Palestiny, která se ve svém boji za legitimní práva svého národa cítila zrazena a opuštěna. Projevilo se to zvýšenou a bohužel i velmi úspěšnou teroristickou činností palestinských komand v severní Galileji. Rovněž Sýrie vnímala separátní mírovou smlouvu Egypta jako zradu, protože měla s Izraelem nevyřízené účty v oblasti Golanských výšin a nyní se její šance na vojenské získání okupovaného území bez egyptské podpory přiblížily k nule. Rovněž libanonská vláda, ovlivňovaná Sýrií, byla silně protizraelská, takže nechávala takřka bez povšimnutí tábory Organizace pro osvobození Palestiny na jihu země, v nichž probíhal intenzivní vojenský výcvik Palestinců. Nevadilo jí ani to, že z jejího území je Izrael vojensky atakován. Krize vyústila v ofenzivu izraelské armády proti palestinským vojenským táborem. Ačkoli byla tato akce plánovaná jako jednorázová, odcházeli izraelští vojáci z válkou poničeného Libanonu až v roce 1985. Dílčím úspěchem bylo přitom vytlačení Organizace pro osvobození Palestiny do Tuniska, což se stalo již v roce 1982.

Ve druhé polovině 80. let ještě více ochladly vztahy mezi izraelskou vládou a Palestinci na okupovaných územích (tzv. insiders). Příčinou byl jednak tvrdý postoj premiéra Šamira,¹² který byl zastáncem koncepce Velkého Izraele, a jednak následná série palestinských provokací na okupovaných územích. Vše směřovalo k 7. prosinci 1987, kdy na Západním břehu a v pásmu Gazy vypuklo lidové povstání (intifáda).

Intifáda

Původní záměr lidového povstání spočíval ve vytlačení Židů z okupovaných území a následném ustavení palestinského státu. V počátečních fázích se velmi přísně dbalo na to, aby v povstání figurovali mladí lidé a aby z boje byly vyloučeny stříelné zbraně. Mělo to působit jako morální apel na izraelskou vládu. Vedení a koordinaci převzala od počátku Organizace pro osvobození Palestiny. Izraelská armáda zasahovala neobyčejně razantně a tvrdě již v prvních dnech intifády. Tato situace vyvolala dvojí reakci. První byla výzva Rady bezpečnosti OSN k okamžitému zastavení akcí, které porušují lidská práva palestinského lidu, a druhou bylo zformování radikálních Palestinců do militantní organizace, která se začala nazývat Islámské hnutí odporu, neboli zkráceně Hamas (Nadšení).

Hamas se utvořilo jako protiváha umírněného postoje Organizace pro osvobození Palestiny ve vztahu k Izraeli. Začalo v rámci intifády podnikat vlastní akce, které poškozovaly počáteční image povstání ve světě. Jeho činnost do jisté míry způsobila i to, že ve volbách do Knesetu v roce 1988 vyhrál opět pravicový blok Likud a místo premiéra si podržel třiasmdesátiletý Jicchak Šamir, který – jak bylo všeobecně známo – lpěl na udržení všech okupovaných území v rámci Izraele.

Je zřejmé, že události v Palestině po 7. prosinci 1987 do značné míry urychlily rozhodnutí zainteresovaných stran zasednout k jednacímu stolu a řešit nahromaděné problémy. Zapojení Organizace pro osvobození Palestiny do rozhovorů usnadnilo prohlášení J. Arafata

na zasedání Palestinské národní rady (15. listopadu 1988), v němž uznal rezoluce OSN č. 242 a 338, a tím i existenci samotného Izraele. Toto prohlášení mj. znamenalo úplný rozchod Organizace pro osvobození Palestiny s hnutím Hamas.

Oslo I

Od roku 1989, kdy premiér Šamir načrtl mírový plán, jenž dokonce počítal i se svobodnými volbami na okupovaných území, začala intenzivní jednání Organizace pro osvobození Palestiny, Izraele a USA s cílem najít reálný základ pro mírové soužití a vzájemné uznání. Jednání, která započala na konferenci v Madridu v roce 1991, nedosáhla však očekávaných výsledků. A tak průběh v pořadí již 11. kola jednání v září 1993 byl zastíněn oznámením z 30. srpna o několikaměsíčním úspěšném tajném jednání mezi M. Abbasem, vysokým představitelem Organizace pro osvobození Palestiny, a Š. Peresem, izraelským ministrem zahraničních věcí, za prostřednictví norského ministra zahraničních věcí J. J. Holsta v norském Oslu. Výsledkem tohoto jednání byla izraelsko-palestinská mírová dohoda, kterou dne 13. září při slavnostní ceremonii ve Washingtonu podepsali Peres a Abbas.

Deklarace zásad (výběr z dokumentu)

1. článek: Cílem jednání je ustanovit palestinskou samosprávu a volenou Palestinskou národní radu pro Západní břeh a pásmo Gazy na přechodné období nepřesahující pět let.

3. článek: Volby proběhnou pod mezinárodním dohledem, aby byl zajištěn princip demokracie. Bezpečnost jejich průběhu zajistí oddíl palestinské policie.

4. článek: Jurisdikce Palestinské národní rady bude pokrývat teritorium Západního břehu a pásma Gazy. Obě teritoria jsou považována za jednotný územní celek.

5. článek: Pětileté přechodné období se začne od doby stažení izraelské armády z pásma Gazy a z Jericha, přičemž jednání o stálém statutu palestinské samosprávy budou zahájena nejpozději ve třetím roce přechodného období. Jednání se budou zabývat zbylými problémy: Jeruzalémem, uprchlíky, osadami, bezpečnostními opatřeními, hranicemi, vztahy a spoluprací s okolními státy apod.

6. článek: Do svobodných voleb budou předány pravomoci jmenovaným Palestincům v následujících oblastech: školství a kultura, zdravotnictví, sociální věci, přímé daně a turistika. Se zvolenou Palestinskou národní radou bude izraelská vláda jednat o dalším rozšíření pravomocí.

7. článek: Palestinská a izraelská delegace budou jednat o tzv. prozatímní dohodě, která bude mj. specifikovat strukturu Palestinské národní rady, počet jejích členů, přechod dalších pravomocí a odpovědností z izraelské vojenské a civilní správy na Palestinskou národní radu. Za účelem zvýšení ekonomického růstu zřídí Palestinská národní rada následující instituce: Palestinskou správu pro elektrickou energii, Gazanskou přístavní správu, Palestinskou banku rozvoje, Palestinskou radu podpory exportu, Palestinský úřad životního prostředí, Palestinskou územní správu a Palestinskou vodní správu.

8. článek: Veřejný pořádek a bezpečnost bude zajišťovat silná palestinská policie. Izrael ponese i nadále odpovědnost za vnější bezpečnost.

10. článek: Bude vytvořen palestinsko-izraelský výbor za účelem řešení problémů vyžadujících vzájemnou koordinaci a domluvu.

12. článek: Do výboru, zabývajících se povolováním vstupu lidem vyhoštěným ze Západního břehu a z pásma Gazy v roce 1967, bude přizván Egypt a Jordánsko.

13. článek: Všechny vojenské útvary budou staženy, až na některé jednotky dislokované v neobydlených oblastech, které budou zajišťovat pořádek a klid až do doby, než bude palestinská policie schopna převzít odpovědnost za celou oblast po všech stránkách.¹³

14. článek: Izraelská armáda bude stažena nejpozději do šesti měsíců po vstupu této dohody v platnost.

15. článek: Rozhodování vzájemných sporů bude zajišťovat společný výbor nebo arbitráž.
 17. článek: Tato dohoda vstoupí v platnost jeden měsíc po jejím podepsání.

Časový harmonogram Deklarace zásad

Z deklarace vyplývá relativně přesný harmonogram jednotlivých fází předávání pravomocí palestínské samosprávě. Prvním důležitým datem je z tohoto hlediska 13. říjen 1993, kdy měla deklarace vstoupit v platnost. Po dvou měsících (tzn. 13. prosince 1993) měla být sjednána dohoda o stažení izraelské armády z pásma Gazy a z Jericha a v průběhu dalších čtyřech měsíců být měla realizována (13. duben 1994). K tomuto dni měla být také předána moc jmenované palestínské správě v oblastech uvedených v článku 6 a mělo začít pětileté přechodné období, na jehož konci měl vstoupit v platnost stálý statut palestínské autonomie. Svobodné volby do Palestínské národní rady se podle článku 3 Deklarace zásad měly uskutečnit nejpozději do 13. července 1994. Po její následné inauguraci měla být rozpuštěna izraelská vojenská administrativa na okupovaných územích. Podle ustanovení článku 5 mělo ve třetím roce pětiletého období (tedy od 13. dubna 1996) začít izraelsko-palestínské vyjednávání o stálém statuatu palestínského osídlení Západního břehu a pásma Gazy, které by mělo skončit 13. dubna 1999.

Dále se v této stati podíváme, jak odpovídaly deklarované termíny jednotlivých kroků realitě. Předtím se však ještě zastavíme u reakcí, které tato dohoda vyvolala v jednotlivých zainteresovaných zemích arabského i západního světa.

Reakce na Deklaraci zásad

Izraelská veřejnost byla rozdělena do dvou přibližně stejně velkých táborů. Ani na jedné straně se nemohlo hovořit o jasné většině. Příznivci vládnoucí levicové strany Maarach (Sdružení) vyjadřovali své sympatie a podporu konečnému usmíření s Araby na rozsáhlých mítincích v Tel Avivu a v jiných velkých městech. Naproti tomu zhruba stejně velké množství Židů se v průběhu září zúčastnilo mnoha shromáždění za opačným účelem. Tato druhá skupina se rekrutovala z pravicových (Likud, Kach atd.) a ortodoxních náboženských stran (např. Šas).

V Knesetu, který je známý svou neobyčejně impulzivní atmosférou, proběhla podle očekávání velmi bouřlivá diskuze nad obsahem a důsledky této smlouvy. Po třech dnech rokování byla nakonec dohoda 23. září schválena poměrem hlasů 61 ku 50 (osm hlasů se zdrželo). Strana Likud, jež byla odpůrcem dohody, dokonce volala po nových volbách. Ultraortodoxní strana Šas, která byla ještě počátkem září v koalici se Sdružením, zase požadovala referendum. Při hlasování však navzdory své kritice nehlasovala proti, ale jen se hlasování zdržela. Je potřeba si také uvědomit, že projednávání deklarace a následné hlasování probíhalo za velkého napětí na okupovaných územích, kde stále (od konce roku 1987) probíhalo lidové povstání, aktivně podporované útoky palestínských teroristických skupin a hnutí (Hizballáh, Hamas, Islámský džihád).

Arabská reakce byla velmi pestrá a v podstatě nebyla v jednotlivých případech žádným překvapením. Z reakcí je možné usoudit, zda v tom či onom případě jde arabským zemím skutečně o zájmy palestínského lidu, a tedy o pokračování mírového procesu, anebo jen o využití sporu ke zvýšení vlastní prestiže a ke sledování svých státních zájmů. Velmi stručně budeme nyní charakterizovat jejich první reakce.

V Egyptě byla zpráva o dohodě přijata s upřímným nadšením a s plným porozuměním. Vyplývá to z dlouhodobé zahraniční politiky Egypta, který se od 70. let snažil hrát roli prostředníka mezi arabským světem a Západem. V této dohodě správně viděl velkou šanci na konečné a trvalé urovnání sporu, táhnoucího se již od počátku našeho století.

Země Perského zálivu reprezentované Radou spolupráce Zálivu (hlavně Kuvajt a Saúdská Arábie) okamžitě reagovaly prohlášením, v němž vyjádřily svou podporu izraelsko-palestínské dohodě, a to i na vzdory tomu, že jejich vztahy s Organizací pro osvobození Palestiny byly po válce v Perském zálivu velmi chladné.¹⁴ Irák však tomu dohodu ostře odsoudil.

Jordánský král Husajn II. vyjádřil určité rozpaky a do jisté míry i nervozitu nad ohlášením vzniklé dohody bez účasti Jordánska. Nicméně prohlásil, že Jordánsko bude podporovat vůli palestinského lidu. V rozhovorech s Arafatem sdělil, že nemá výhrady jen k tomu, že bylo Jordánsko postaveno mimo rozhovory, ale také k dopadům na svou zemi, kde přes polovinu obyvatelstva tvoří Palestinci a obchod se Západním břehem velkou měrou přispívá k tvorbě jordánského národního důchodu.

Sýrie svou nelibost nad dohodou nikterak neskrývala. Měla výhrady ke způsobu jednání, navíc tajného, z něhož vznikají separátní a „neúplné“ smlouvy s Izraelem. K přímé kritice Organizace pro osvobození Palestiny a Arafata se však neodhodlala. Jasir Arafát navštívil Sýrii již 5. září, tedy asi týden před podepsáním dohod ve Washingtonu. Přes všechna ujištění o tom, že Sýrie bude vždy upevňovat práva svých palestinských „bratří“ a stát za jejich svobodným rozhodnutím, byla i nadále velmi rezervovaná. Prezident Asad po rozhovoru uvedl, že ztratila nejen Organizace pro osvobození Palestiny, ale i celý arabský svět.

Nejkurióznější reakci lze připisat libyjskému vůdci M. Kaddáfimu, který na adresu dohody uvedl, že jde o „jednu z komedií dějin, jež by měla být považována za předmět posměchu, nikoli za vážnou záležitost“.¹⁵

Na 19. září byla svolána schůzka Ligy arabských států, která nakonec vyjádřila svůj souhlas a podporu Deklaraci zásad, byť s mnohými námitkami a výtkami. Mimo oblast Středního východu byla dohoda upřímně přivítána, zvláště v USA a v Rusku,¹⁶ v Číně, v Indii, v Japonsku a v Evropské unii.

Naplnování Deklarace zásad

Jak ukázala realita, byly termíny jednotlivých kroků vedoucích k autonomii Západního břehu poněkud idealistické. Zpoždění jednotlivých dílčích jednání nebylo zaviněno jen obtížností a komplikovaností projednávaných problémů, ale také sériemi brutálních teroristických útoků ze strany Židů i Palestinců. Snad nejtragičtější byl útok Barucha Goldsteina, příslušníka rezervistů izraelské armády a člena strany Kach,¹⁷ dne 25. února 1994 na dav modlících se muslimů v Abrahámově mešitě v Hebronu, při němž zahynulo 48 lidí a přes 300 bylo zraněno. Jen tato událost pozdržela jednání o celý jeden měsíc.

Jak už víme, tak prvním významným bodem dohody bylo stažení izraelské armády z okupovaných území. Mělo být zahájeno podepsáním příslušné dohody, naplánované na polovinu prosince 1993. Přestože byly vyřešeny sporné otázky v souvislosti s rozlohou Jericha a úspěšně probíhaly i rozhovory okolo předávání pravomocí palestinské samosprávy, v oblasti vnější bezpečnosti (především v jejím zajištění) se vyskytly vážné rozpory. Ani lednová jednání v Egyptě nepřinesla pozitivní výsledek. Teprve 9. února byla podepsána „částečná dohoda“, která řešila sporné hraniční přechody mezi Západním břehem a Jordánskem a pásmem Gazy a Egyptem. Izrael si v ní podržel vojenskou kontrolu hranic. V rámci bezpečnosti bylo území Gazy rozděleno na tři pásma. První pásmo, které bylo plně pod izraelskou kontrolou, zahrnovalo pohraniční oblast, včetně osad Guš Kativ a Erez, a izraelská vojenská zařízení. Druhé pásmo bylo pod společnou kontrolou a zahrnovalo okolí osad a přístupové cesty do pásma Gazy a třetí pásmo spadalo čistě pod palestinskou samosprávu. Konečnou dohodu podepsali Arafat a Peres až 31. března. Tímto datem tedy začalo i stahování izraelských jednotek a jejich nahrazování palestinskou policií.

Podle Deklarace zásad ze 13. září 1993 měla být ke 13. dubnu 1994 stažena izraelská armáda a zahájeno předávání pravomocí na jmenovanou palestinskou správu. Dále se od tohoto dne mělo začít odpočítávat pětileté přechodné období. Avšak díky celkovému zpoždění, o jehož příčinách jsme se právě zmínili, se posunula i tato jednání.

Za přítomnosti státního tajemníka USA W. Christophera, ruského ministra zahraničních věcí A. Kozyreva a egyptského prezidenta H. Mubaraka došlo 4. května 1994 k podepsání klíčové dohody mezi Izraelem a Palestinci, k níž směřovalo celé dosavadní mnohaměsíční úsilí. Vztahovala se na pásmo Gazy a oblast Jericha.¹⁸ Předmětem květnové dohody bylo

rozmístění 9000 palestinských policistů na těchto územích, právo Izraele na vojenské zabezpečení židovských osad (představovaly asi 11 % celkového území) a hranic s Jordánskem a s Egyptem, jakož i předání všech pravomocí do rukou Palestinců, a to kromě vnější bezpečnosti a zahraniční politiky. Volby, původně plánované na 13. července 1994, byly odloženy až na říjen.¹⁹ Také jmenování palestinské samosprávy přineslo Arafatovi řadu problémů. Podle předem dohodnutého schématu měl být dvacetičtyřčlenný sbor obsazen dvanácti představiteli z okupovaných území (tzv. insiders) a dvanácti představiteli exilového proudu (tzv. outsiders). Jeho předsedou se měl stát J. Arafat. Pět kandidátů (mj. jeho blízkých spolupracovníků) však odmítlo účast na samosprávě, takže prvního zasedání v Tunisu se zúčastnilo jen dvacet zástupců.

Ani první týdny roku 1995 nebyly příliš úspěšné. Izraeli se podařilo zablokovat další postup jednání rozhodnutím z konce prosince 1994 o rozšíření osady Efrat jižně od Betlému. Palestinci sice obvinili Izrael z porušování Deklarace zásad, ale ve skutečnosti žádný závazek ze strany Izraele ve věci výstavby v ní nebyl obsažen. Hovoří se v ní pouze o tom, že o osudu židovských osad na okupovaných územích bude rozhodnuto až v širší souvislosti při konstituování stálého statutu palestinské samosprávy. Projednávání tohoto statutu bylo stanoveno na duben 1996 až duben 1999.

V první polovině ledna probíhala celá řada jednání v Káhiře a v Erezu (hraniční město mezi Izraelem a pásmem Gazy), která sice nepřinesla zásadní zvrat, ale jistých úspěchů bylo dosaženo v palestinských požadavcích na:

- * uznání palestinského pasu,
- * povolení vstupu do Izraele vozidlům s palestinskou poznávací značkou,
- * povolení volného pohybu mezi pásmem Gazy a Jerichem studentům a mužům nad padesát let,

* spolupráce při výstavbě průmyslového parku na Západním břehu.

Relativně větším úspěchem, který vedl k podepsání Prozatímní dohody o rozšíření palestinské samosprávy na celý Západní břeh, byla tzv. Tabská deklarace z 11. srpna 1995. Její nejdůležitější částí byl pro obě strany přijatelný návrh na rozmístění izraelských vojenských sil na Západním břehu. Rozdělovala ho na čtyři oblasti s různou mírou vlivu izraelské a palestinské správy:

* Oblast A: Šest velkých měst²⁰ – Jenin, Tulkarm, Nabulus, Kalkilja, Ramalláh a Betlém. Tato města měla být okamžitě předána palestinské civilní i vojenské správě.

* Oblast B: Měla zahrnovat většinu z 460 palestinských vesnic. Palestinský vliv měl být jen v oblasti civilní správy a bezpečnost měl zajišťovat Izrael.

* Oblast C: Venkovské a řídko osídlené oblasti by měla izraelská armáda vyklidit nejdříve do července 1997.

* Oblast D: Zahrnuje 144 židovských osad, které by měly být pod plnou židovskou kontrolou až do konce rozhovorů o stálém statutu (květen 1999).

Tabská deklarace byla nepochybně odrazovým můstkem pro další jednání, která vyvrcholila podpisem Prozatímní izraelsko-palestinské dohody 28. září 1995 ve Washingtonu. Tato dohoda, zvaná též Oslo II, měla zajistit rozšíření palestinské autonomie. Kdybychom srovnali reálný vývoj s původně stanoveným harmonogramem, zjistili bychom, že tato dohoda byla plánována již na červenec 1994. Navzdory tomuto časovému skluzu byla velkým úspěchem, který znovu potvrdil snahu a vůli obou stran pokračovat v obtížných jednáních až do konce, a to bez ohledu na vyhrůžky a teror ze strany opozičních hnutí (Hamas, Islámský džihád).

Nyní poněkud podrobněji rozebereme některé důležité body této dohody. V prvních odstavcích upřesňovala Tabskou deklaraci. Odsun izraelské armády měl začít deset dní po podpisu této dohody a skončit do šesti měsíců. V první fázi mělo dojít ke stažení z oblasti A (viz výše), která činila asi 4 % (200 km²), a z oblasti B, kde byl počet vesnic zpřesněn na 440. Celkově šlo o necelou jednu třetinu území Západního břehu. Mělo dojít k posílení palestinské policie o dalších 12 000 příslušníků, což by zvýšilo její celkový stav na 30 000.

V neslavně proslulém městě Hebronu měla palestinská policie jen omezené pravomoci.²¹ Kromě hebronské Abrahámovy mešity byla Palestincům předaná veškerá náboženská místa.

Vlekly spor okolo voleb do Palestinské národní rady (PNR) byl nakonec vyřešen kompromisem. Datum konání bylo stanoveno na 22. den po ukončení první fáze. Volit se měla 82členná PNR a její prezident.²² PNR měla mít zákonodárnou i výkonnou moc ve všech aspektech života na předaných územích, a to kromě vnější bezpečnosti a zahraniční politiky.

Bylo domluveno propuštění 5 300 palestinských vězňů z izraelských věznic ve třech fázích. První skupina měla zahrnovat asi 1 100 osob (hlavně starých lidí a žen), druhá skupina neproblémových vězňů měla být propuštěna v předvečer voleb a o třetí skupině měla být sjednána zvláštní dohoda.

V den inaugurace Palestinské národní rady začne stahování izraelské armády z oblasti C a z části D. Celá akce by měla skončit do července 1997. Izrael by měl v té době mít kontrolu nad pouhými 10 % okupovaného území, které tvoří židovské osady a vojenská zařízení. O těchto deseti procentech, o Jeruzalémě a o palestinských utečencích bude rozhodnuto až v rámci jednání o konečném a stálém statutu.

Dohoda si získala velmi vřelou podporu ve většině civilizovaných zemí. Negativní reakce a kritika zazněly již tradičně ze Sýrie, z Iráku, z Íránu, z Libye a z Libanonu. Proti se stavěla i palestinská opoziční hnutí Hamas a Islámský džihád, jakož i židovská pravicová opoziční strana Likud, kterou od březnových voleb v roce 1993 vedl B. Netanjahu.

Dne 4. listopadu byl při odchodu z jednoho mírového shromáždění v Tel Avivu zastřelen premiér J. Rabin. Byl to vůbec první atentát na předsedu vlády v dějinách Izraele. Rabin, cobý symbol probíhajícího mírového procesu, byl solí v očích všem nacionálním a ultrapravicovým stranám. Členem jedné z nich byl také pětadvacetiletý atentátník Jigal Amir, jenž byl za tento čin odsouzen k doživotnímu vězení. Na Rabinovo křeslo usedl místopředseda vlády Š. Peres, který byl hlavním architektem mírových jednání. Hned na začátku jasně naznačil, že výsledky jednání ze září 1995 musejí být zavedeny do praxe co možná nejrychleji. Hmatatelným důkazem bylo ukončení první fáze odchodu izraelských jednotek ještě před koncem roku a stanovení voleb do Palestinské národní rady na 20. ledna 1996.

Volby velmi přesvědčivě vyhrál al-Fatah v čele s J. Arafatem. Získal 55 z 88 možných křesel v Palestinské národní radě. Přestože byly pozvány k účasti na volbách i opoziční strany a hnutí (Hamas, PFLP, DFLP), odmítly tuto jedinečnou příležitost podílet se na skutečném řízení země. Jedním z prvních dokumentů, které Palestinská národní rada schválila, byl tzv. Základní zákon Palestiny, jež měl sloužit jako prozatímní ústava.²³

* * *

Právě jsme prošli takřka dvacetiletým obdobím, které představuje přechodnou fázi mezi politikou konfrontace a násilí a mírovým uspořádáním vztahů mezi státy a národy na Blízkém východě. Toto období ještě bohužel není u konce a existují oprávněné obavy, že ani rok 1999 nebude konečný. Čím více se však bude vznikat palestinského státu oddalovat, tím větší je nebezpečí politických proměn, ať už v izraelské společnosti, a tím i ve vládě a v Knesetu, nebo v Palestinské národní radě. V květnu 1996 jsme se stali svědky toho, jak snadno k podobné změně může dojít. Vládnoucí stranou se stal Likud, který svým tvrdým a nekonformním postojem vážně ohrozil další průběh rozhovorů. Začal měnit svou konfrontační politiku až pod silným tlakem mezinárodního společenství (USA, Evropské unie, Ruska atd.). Jednání byla nicméně provázána množstvím různých provokací (většinou šlo o výstavbu nových obydlí na palestinském území), které měly za cíl alespoň oddálit, když ne zastavit proces vzniku autonomního státu Palestinců. Běh času však dokázal, že jeho vznik je nezvratným a legitimním procesem, jehož urychlení může přinést všem lidem jen úlevu a uvolnění.

¹ Podrobnější analýza historických souvislostí arabsko-izraelského konfliktu viz Kašička, P.: *Arabsko-izraelský konflikt – historie a současnost. Mezinárodní vztahy*, 1/1997, s. 38–46.

² Název Palestína byl odvozen od pojmenování kmene Filištinů a zaveden Římany v 1. století n. l.

³ Nejvýznamnějším kmenem byli Kurajšovci, jehož součástí byli i Hášimovci, z nichž pocházel prorok Muhammad.

⁴ Zionismus je židovské nacionalistické hnutí, založené maďarským Židem Theodorem Herzlem (1860–1904), reagující na antisemitismus a požadující zřízení židovského státu v Palestině.

⁵ Tato již pátá přístěhovalecká vlna byla důsledkem nastupujícího nacionálně-socialistického režimu v Německu.

⁶ Aškenázové jsou středoevropští Židé, zejména němečtí a polští.

⁷ Al-Fatah – česky Vítězství (založen v roce 1965), PFLP – Lidová fronta pro osvobození Palestiny (založená v roce 1966), PFLP–GC – Lidová fronta pro osvobození Palestiny (založená v roce 1968; hlavní velení), as-Saika – česky Blesk a hrom (založená už v roce 1957 v Sýrii), DFLP – Demokratická fronta pro osvobození Palestiny (založená v roce 1969), PSF – Fronta lidového boje (založená v roce 1969; marxistická větev Organizace pro osvobození Palestiny).

⁸ Camp David, nazvaný po americkém prezidentovi Dwightu Davidovi Eisenhowerovi, slouží do dnešní doby jako letní sídlo amerických prezidentů.

⁹ Exiloví Palestinci byli považováni za nebezpečné „vrahy a teroristy“, s nimiž Izrael odmítal komunikovat jinak, než zbraněmi.

¹⁰ Liga arabských států je regionální organizace, založená v roce 1944. Dnes má 20 členů, včetně Organizace pro osvobození Palestiny, která se jím stala v roce 1976. Jejím cílem je spolupráce v politické, ekonomické, sociální a kulturní oblasti.

¹¹ J. Arafat po tiskové konferenci v Bejrútu dne 26. března 1979 prohlásil: „Ukončil bych veškerou aktivitu USA na Středním východě a usekal bych ruce prezidentu Carterovi, al-Sadatovi a premiéru Beginovi.“

¹² Jicchak Šamir (1915), polský Žid, se do Palestiny vystěhoval v roce 1935, byl členem ultraradikálních ozbrojených skupin ICL a LECHI, v letech 1980–1986 ministrem zahraničních věcí a v letech 1986–1992 ministerským předsedou.

¹³ Podle článku 8 Deklarace zásad.

¹⁴ Organizace pro osvobození Palestiny tehdy podporovala iráckou anexi Kuvajtu.

¹⁵ Keesing Records of World Events 1993, s. 39 660.

¹⁶ Spojené státy a Rusko jsou garanty mírových rozhovorů o Blízkém východě.

¹⁷ KACH (česky Tak) je ultrapravicová a ultraradikální sionistická strana.

¹⁸ Jeho rozloha činila cca 55,5 km².

¹⁹ Jak se ukázalo, tak představy o Palestinské národní radě měly obě strany diametrálně odlišné. Zatímco Arafat přišel s myšlenkou vytvořit zhruba stočlenný zákonodárny sbor, Rabin se klonil spíše k představě jakéhosi menšího výkonného orgánu. Tento rozpor se odrazil v dalším oddalování termínu voleb. Radikálnější politici volali dokonce po revizi Deklarace zásad. Zdá se, že důvodem byla hlavně nedůvěra některých izraelských ministrů v účinnost palestinských ochranných složek při zajišťování klidu v průběhu voleb a volební kampaně. Navrhovali proto, aby část izraelského vojska zůstala a stáhla se až po vyhlášení volebních výsledků. Výsledkem této diskuze bylo odložení problematiky voleb na rok 1995.

²⁰ Město Hebron, jež patří k sedmi největším městům, bylo z této skupiny vyňato.

²¹ Izraelská armáda si chtěla ponechat kontrolu nad 30 % území, což mělo být dostačující k ochraně zhruba 415 osadníků zde žijících.

²² Tento kompromisní počet, vzniklý z palestinského návrhu 100 a židovského 24, byl nakonec před volbami (20. ledna 1996) upraven na konečných 88.

²³ Hlavní body Základního zákona Palestiny: politickým zřízením je parlamentní demokracie s pluralitním systémem; Jeruzalém je hlavním městem do schválení konečného statutu; uznání lidských práv; rovnost žen a mužů.

Literatura

Carter, J.: *Keeping Faith: Memoirs of a President*. Bantam Books, New York 1982.

Encyclopaedia Britannica, 15. vydání, 1991.

Keesing's Record of World Events, 1970–1996.

Konig, F.: *Lexikon náboženství*. Victoria Publishing, 1994.

Kropáček, L.: *Islámský fundamentalismus*. Vyšehrad, 1996.

Tener, E.: *Dějiny státu Izrael*. Kora, Pardubice 1991.